

Ahkâmü'l-vakf (vakıfla ilgili hükümler), **el-ahkâmü's-sultâniyye** (hilâfet ve devlet teşkilâtı hukuku, kamu hukuku), **ahkâmü'n-nücüm** (astroloji), **ahkâmü'l-Kur'ân** (kendilerinden amelî hükümlerin çıkarıldığı âyetler ve bunlardan çıkarılan hükümler), **ahkâmü's-sigâr** (muhtelif konularda çocuklarla ilgili fikhî hükümler) gibi. Amelî hükümlerin kaynağı olan âyetlere **ahkâm âyetleri**, aynı türden hadislere de **ahkâm hadisleri** denilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "hkm" md.; Şâtibî, *el-Muvâfaqât*, Kahire, ts. (el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-kübrâ), I, 109 vd.; *Tehânevî, Keşşâf*, "hkm" md.; T. H. Weir, "Hüküm", *İA*, V/1, s. 627; J. Schacht, "Ahkâm", *EI*² (İng.), I, 257.

AHMET ÖZEL

AHKÂM DEFTERİ

Osmanlı Devleti'nde genellikle maliyeye ait hükümlerin toplandığı defterlere verilen ad.

Ahkâm, hükümün çoğulu olup burada "padişah buyruğu" anlamına gelmektedir. Osmanlılar'da hükümler bizzat padişah tarafından ısdar edilmez, padişahın yetki verdiği makam veya bu makama bağlı daireler, onun adına hüküm verebilirlerdi. Bu bakımdan hükümler sadâret makamından veya defterdarlıktan çıkardı. Sadâret makamından çıkan hükümler daha ziyade **ferman** genel adını taşırdı. Bunların bir suretlerinin toplandığı defterlere **defâtir-i umûr-ı mühimme**, **ahkâm-ı mühimme** veya kısaca **mühimme*** adı verildi. Defterdarlıktan çıkan ahkâmın toplandığı defterlere ise **ahkâm-ı mâliye** denilirdi. Bunlar defterdarlığa bağlı baş muhasebe, baş mukâtaa, mevkufat gibi kalemlerde hazırlanırdı. Baş muhasebe ve baş mukâtaa dairelerinden çıkan emir ve tezkirelere, **muhâsebe-i evvel ahkâmı**, **mukâtaa-i evvel tezkire** ve **ahkâmı** adı verildi. Nüzül, sürsat, bedel-i kürekçi gibi vergilerin toplanması ve bunlarla ilgili diğer hususlar, **mevkufat ahkâmı** veya **mevkufat defterleri** denilen defterlere kaydedilirdi.

Önceleri bu kabil maliye ahkâmı için Rumeli ve Anadolu defterdarlıklarında defter tutulduğu halde, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren maliye kalemlerinin artması ile her bir kaleme ait ayrı defterler tanzim edilmiştir. Bugün Başba-

kanlık Osmanlı Arşivi'nde muhtelif tasniflerde yer alan maliye ahkâm defterlerinin en eskilerinden biri, 927 (1521) tarihli olup Kâmil Kepeci Tasnifi'nde (nr. 61) yer almakta ve daha ziyade Rumeli'ye ait malî ahkâmı ihtiva etmektedir. Gerek bu tasnifte gerekse maliyeden müdevver defterler serisinde maliye ahkâm defterleri bulunmaktadır. Ancak bu tasniflerde "ahkâm defterleri" adıyla kayıtlı defterlerin hepsi, maliye ahkâmı özelliğini göstermemektedir. Maliye ahkâmı, XVIII. yüzyıldan itibaren yeni kurulan Evâmir-i Mâliye Kalemi'nde tanzim edilmeye başlanmıştır. Bu kaleme ait defterler de yine Kepeci ve maliyeden müdevver defterler tasnifindedir. Ayrıca, İbnülemin, Ali Emîrî ve Muallim Cevdet tasniflerinde de maliyeye ait ahkâmı toplayan defter parçalarına rastlamak mümkündür. Hatta mühimme defterleri serisi içinde de maliyeye ait ahkâm defterleri yer almaktadır. Meselâ kırk bir numara ile kayıtlı defter, Anadolu Defterdarlığı'ndan çıkan ahkâmı toplamaktadır.

Bunların yanı sıra maliye ahkâmı vasfını taşımayan ve Divân-ı Hümâyûn'a ait olup daha ziyade XVII. yüzyılda görülen şikâyet defterleri serisi de **ahkâm-ı şikâyet defterleri** adını taşımaktadır. Ahkâm-ı şikâyet defterleri 1058-1229 (1648-1814) yılları arasında tutulmuştur ve tasnife açık 208 defterden ibarettir. Ayrıca 1155'ten (1742) itibaren eyaletlere göre ayrı defterler tanzim edilmiştir. 1255 (1839) tarihine kadar gelen bu defterler Anadolu, Sivas, Trabzon, Diyarbekir, Şam, Adana, Karaman, Halep, Erzurum, Maraş, Rakka, Rumeli, Özi, Silistre, İstanbul, Bosna ve Mora'ya aittir. Bugün arşivde devam eden tasnif çalışmaları sırasında ahkâm defterleri karakteri taşıyan defterlerin bulunması mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1948, s. 82-83; Midhat Sertoğlu, *Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi*, Ankara 1955, s. 17, 23, 25-26; a.mlf., *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 10; Atilla Çetin, *Başbakanlık Arşivi Kılavuzu*, İstanbul 1979, s. 25, 28, 59, 62-69; Necati Aktaş—İsmet Binark, *el-Arşifü'l-ʿOsmani*, İstanbul 1987, s. 94, 165.

HALİL SAHİLLİOĞLU

AHKÂM-ı SULTÂNİYYE

(bk. el-AHKÂMÜ's-SULTÂNİYYE).

AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN

(احکام القرآن)

İbâdat, muâmelât ve ukûbatla ilgili âyetlerin tefsirini konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı.

Ahkâm âyetlerinin sayısı ve tasnifi konusunda âlimler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Zerkeşî'nin belirttiğine göre Gazzâlî ile Fahreddin er-Râzî Kur'an'daki ahkâm âyetlerinin sayısını 500 olarak tesbit etmişlerdir. Bu sayıyı 800'ün üzerine çıkaranlar olduğu gibi 200'e kadar indirenler de vardır. Herhalde bu 200 âyet, içinde ahkâm bulunduğu açıkça ifade edilen âyetler olmalıdır. Çünkü kısas, **emsâl*** vb. hususları ihtiva eden âyetlerden de dolaylı olarak hüküm çıkarmak mümkündür. Bu yönüyle ele alındığında ahkâm âyetleri ikiye ayrılır: 1. İçinde ahkâm bulunduğu tasrih edilmiş olan âyetler (el-Bakara, en-Nisâ, el-Mâide ve el-En'âm sûrelerinde bu çeşit âyetler çoktur). 2. Doğrudan doğruya bir hüküm ifade etmeyen ve ancak **istinbât*** yoluyla hüküm çıkarılabilen âyetler. Bunlar da kendi aralarında, başka bir âyete müracaat etmeye gerek kalmadan hüküm çıkarılabilenler ve ancak başka bir veya birkaç nas yardımıyla hüküm çıkarılabilenler olmak üzere ikiye ayrılır. Ahkâm âyetleri ayrıca, ihtiva ettikleri hükümler bakımından ibâdat, muâmelât ve ukûbat gruplarına ayrılabilirler. Bu grupların her birinde yer alan âyetlerin sayısı kesin olmamakla birlikte, son zamanlarda benimsenen bir tasnife göre, bunların 140'ı ibadetlere, yetmiş aile hukukuna, yetmiş medenî hukuka, otuzu ceza hukukuna, on üç veya yirmisi usûl-i muhâkemâta, yirmi ikisi harp ve sulh hukukuna, onu da malî ve iktisadî konulara dairdir.

Tefsir ilminin **tedvîn***inden itibaren günümüze kadar telif edilmiş olan eserlerde ahkâm âyetlerinin tefsirine de yer verilmiş, bu âyetlerin ihtiva ettiği hükümlere ve fakihlerin bunlardan çıkardığı farklı neticelere işaret edilmiştir. Bunun yanı sıra, hicrî III. asırdan itibaren özel ihtisas alanlarına yönelik tefsirlerin kaleme alınmaya başlanmasından sonra, İslâm hukukçuları da özellikle kendi ihtisas alanlarını ilgilendiren ahkâm âyetlerinin tefsiri ile meşgul olmuş ve bu sahada müstakil eserler meydana getirmişlerdir.

Ahkâmü'l-Kur'ân'a dair ilk eserin İmam Şâfiî tarafından hazırlandığı kabul edilir. Onun ahkâm âyetlerinin tefsirine dair görüşlerini daha sonra Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî müstakil bir eserde toplamış ve bu eser Zâhid Kevserî'nin mukaddimesiyle birlikte Kahire'de neşredilmiştir (1371/1952, I-II; Brockelmann bu eserin Beyhakî'ye ait olduğunu zannetmiştir, bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 619). Daha sonra Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezhebine bağlı fakihlerle Zeydiyye, İmâmiyye ve Zâhiriyye âlimleri ahkâmü'l-Kur'ân'a dair çeşitli eserler kaleme almışlar ve bu eserlerde ahkâm âyetlerini kendi mezheplerini destekler mahiyette tefsir veya te'vil etmişlerdir.

Ahkâmü'l-Kur'ân sahasında yazılmış başlıca eserler arasında, Hanefîler'den Ebü'l-Hasan Ali b. Mûsâ el-Kummî'nin (ö. 305/917) *Ahkâmü'l-Kur'ân ve Kitâbü Nakzı (ba'zı) mâ hâlefe fihi's-Şâfi'î el-İrâkıyyin fi ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserleri, Tahâvî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'i, Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'i (İstanbul 1338, I-II; Kahire 1347) ve Civen'in *et-Tefsîrâtü'l-Ahmediyye fi beyâni'l-âyâtî's-şer'îyye ma'a ta'rîfâtîl-mesâ'il-lî'l-fıkhiyye'si* (Hindistan 1300; Bombay 1327; Mısır 1346); Şâfiîler'den Ebü Sevr İbrâhim b. Hâlid el-Kelbî'nin (ö. 240/854-55) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'i ile Kiyâ el-Herrâsî'nin (ö. 504/1110) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'i (Kahire 1974, I-II); Mâlikîler'den İsmâil b. İshak el-Ezdî (ö. 282/895) ile Ebü Muhammed Kâsım b. Asbağ el-Kurtubî'nin (ö. 340/951) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ları, İbn Ebü Zemenî'nin diye meşhur olan Muhammed b. Abdullah el-Mürri'nin (ö. 399/1008) *Müntehabü'l-ahkâm*'ı (Cezayir 1308) ve Ebü Bekir İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'i (Kahire 1332/1913, I-II) ile Abdülmün'im b. Muhammed b. Feres el-Gırnatî'nin (ö. 597/1200-1201) aynı adlı eseri sayılabilir. Mâlikî âlimlerinden Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'nin (ö. 671/1272) tefsiri, *el-Câmi' li-ahkâmü'l-Kur'ân* (Kahire 1935) adını taşımakla birlikte sadece ahkâm âyetlerinin tefsirinden ibaret olmayıp daha çok ahkâma ağırlık veren umumi bir tefsirdir. Hanbelîler'den Ebü Ya'lâ el-Ferrâ'nın da (ö. 458/1065-66) bir *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı vardır.

Zeydiyye'den Hüseyin b. Ahmed en-Necrî'nin (VIII. asır) *Şerhu'l-hamsimî'e âye* adlı eseri kaynaklarda zikredilmişse de günümüze kadar ulaşmamıştır.

Yine Zeydiyye'den Necmeddin Yûsuf b. Ahmed el-Yemânî'nin (ö. 832/1428) *eş-Şemerâtü'l-yâni'a ve'l-ahkâmü'l-vâziha el-kâti'a'sı*, Muhammed b. Hüseyin b. Kâsım el-Yemenî'nin *Münteha'l-merâm şerhu âyâtîl-ahkâm*'ı; İmâmiyye'den Mîkdâd b. Abdullah b. Muhammed el-Hillî'nin (ö. 826/1423) *Kenzü'l-irfân fi fıkhi'l-Kur'ân*'ı (Tahran 1313); Zâhirîler'den Ebü'l-Hasan Abdullah b. Ahmed İbnü'l-Mugallîs'in (ö. 325/936) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı da bu sahada yazılan eserlerin diğer örnekleridir.

Son zamanlarda ahkâmü'l-Kur'ân'a dair yazılan eserler arasında, Muhammed Siddîk Han'ın *Neylül-merâm min tefsiri âyâtîl-ahkâm*'ı (Leknev 1292), Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin *Ahkâm-ı Kur'âniyye* (İstanbul 1343) adlı eseri, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Ravâ'î'u'l-beyân fi tefsiri âyâtîl-ahkâm mine'l-Kur'ân*'i (Dimaşk 1391; Mazhar Taşkesenlioğlu tarafından tercüme edilerek 1984'te İstanbul'da yayımlanmıştır) ve Celâl Yıldırım'ın *Kur'ân Ahkâmı ve Mezheb İmamlarının Görüş Farkları* (İstanbul 1971-1972) adlı eserleri sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1348, s. 57, 282, 292, 306; Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (nşr. Mûsâ Muhammed Ali—İzzet Ali İd Atıyye), Kahire 1974-75, I, 20-21; Zerkeşi, *el-Burhân* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1376-77/1957-58 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), II, 3-5; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, Kahire, ts., II, 537; *Keşfü'z-zunûn*, I, 20; *İzâhu'l-meknûn*, I, 36; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1164, 1772; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 619, 734; M. Zâhid Kevserî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* [Şâfiî, nşr. Abdülganî Abdühâlik], Kahire 1371/1951 — Beyrut 1400/1980, Mukaddime, I, 12-15; Abdüvehhâb Hallâf, *İlmü uşulî'l-fıkıh*, Kuveyt 1388/1968, s. 32-35, 42-43; Hüseyin ez-Zehbî, *et-Tefsîr ve'l-müfesssırın*, Kahire 1396/1976, II, 432-473; Ali Şevâh İshak, *Mu'cemü muşannefâtî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Riyad 1403-1404/1983-84, I, 91-121.

BEDREDDİN ÇETİNER

AHKAMÜ'L-KUR'ÂN

(احكام القرآن)

İmam Şâfiî'nin (ö. 204/819)

Kur'an'daki

bazı ahkâm âyetlerinin tefsirine ve onlardan hüküm çıkarma metoduna dair görüşlerini toplayan eser.

Harmele, Rebî' el-Cîzî, Müzenî, Rebî' el-Murâdî gibi âlimlerin kitaplarından Şâfiî'ye ait görüş ve tahlilleri bir araya toplayarak bu eseri meydana getirmiştir. Eserin baş tarafında, Kur'an hükümlerini öğrenmeye teşvik, âm ve hâs lafızlar, Kur'an ve Sünnet'e uymanın farz oluşu, **haber-i vâhid***'in Kur'an'daki yeri, nesih, **istihsan***'in reddi gibi konulara kısaca temas edilmiş, daha sonra âyetler fikhî konular esas alınmak suretiyle tefsir ve tahlile tâbi tutulmuştur.

Eseri ilk defa Ebü Üsâme İzzet el-Attâr, kendi elindeki nüsha ile Dârü'l-kütübü'l-melekiyye el-Mısıriyye'de (Talat Seksiyonu, nr. 715) kayıtlı bulunan nüshayı karşılaştırarak iki cilt halinde yayımlamıştır (Kahire 1371/1952). Abdülganî Abdühâlik bu esere dipnotlar eklemiş ve Şâfiî'ye ait görüşlerin zikredildiği kaynaklara işaretler yer yer açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca baş tarafında Muhammed Zâhid Kevserî'nin eseri tanıtan ve ahkâmü'l-Kur'an'la ilgili bilgiler ihtiva eden bir takdimi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (nşr. Ebü Üsâme İzzet el-Attâr), Kahire 1371/1952 — Beyrut 1400/1980, I-II; *Keşfü'z-zunûn*, I, 20; Sezgin, *GAS*, I, 489-490.

İSMET ERSÖZ

AHKAMÜ'L-KUR'ÂN

(احكام القرآن)

Tahavî'nin (ö. 321/933)
ahkâm âyetlerinin tefsirine dair
eseri.

Kaynaklarda bahsedildiği halde yazmaları hakkında bugüne kadar bilgi bulunmayan eserin bilinen tek nüshası, Vezirköprü'de Fâzıl Ahmed Paşa Kütüphanesi'ndedir (nr. 814). Bu nüsha, müellif nüshası ile mukabele edilen ve 455 (1063) yılında tashih gören sağlam bir nüshadan 757'de (1356) İbnü'l-Guzûlî diye mâruf Muhammed b. Ahmed tarafından istinsah edilmiştir. 35×25 (24×17) cm. ebadında olan eser tam değildir. İki cüz halinde 425 varaktan ibaret olan mevcut kısım, müstensihnin ifadesine göre, eserin birinci cildir ve "Kitâbü'l-mükâtebe" ile son bulur. İkinci cilt ise "Kitâbü'l-hudûd" ile başlar.

Tahavî, ahkâm âyetlerini sûrelerdeki yerlerine göre değil, "Kitâbü't-tahâre", "Kitâbü's-salât", "Kitâbü'z-zekât" vb. adlarla fikhî kitapları sistemine göre sıra-